

62. årgang · 1938

Nr. 3 · Mars

NATUREN

Utgitt av
BERGENS MUSEUM

Redigert av
prof. dr. phil. Torbjørn Gaarder

med bistand av prof. dr. phil. Aug. Brinkmann, prof. dr. phil. Oscar Hagem,
prof. dr. phil. Bjørn Helland-Hansen og prof. dr. phil. Carl Fred. Kolderup

**ILLUSTRERT
MÅNEDSSKRIFT FOR
POPULÆR
NATURVIDENSKAP**

KOMMISSJONÆR OG FORLAG: JOHN GRIEG - BERGEN

INNHOOLD:

NIELS-HENR. KOLDERUP: Nogen fjellsprekker på Vestlandet	65
OVE ARBO HØEG: Norske plantenavn	73
ARNE BANG ANDERSEN: Arier — Germaner — Tysker	84
SMÅSTYKKER: Hugh M. S. Blair: Fuglenotiser fra Hardangervidda. — Edv. J. Havnø: Små iakttagelser om fuglereder og egg. — Holger Holgersen: Ringmerkete heftemåker. — B. J. Birkeland: Temperatur og nedbør i Norge	93

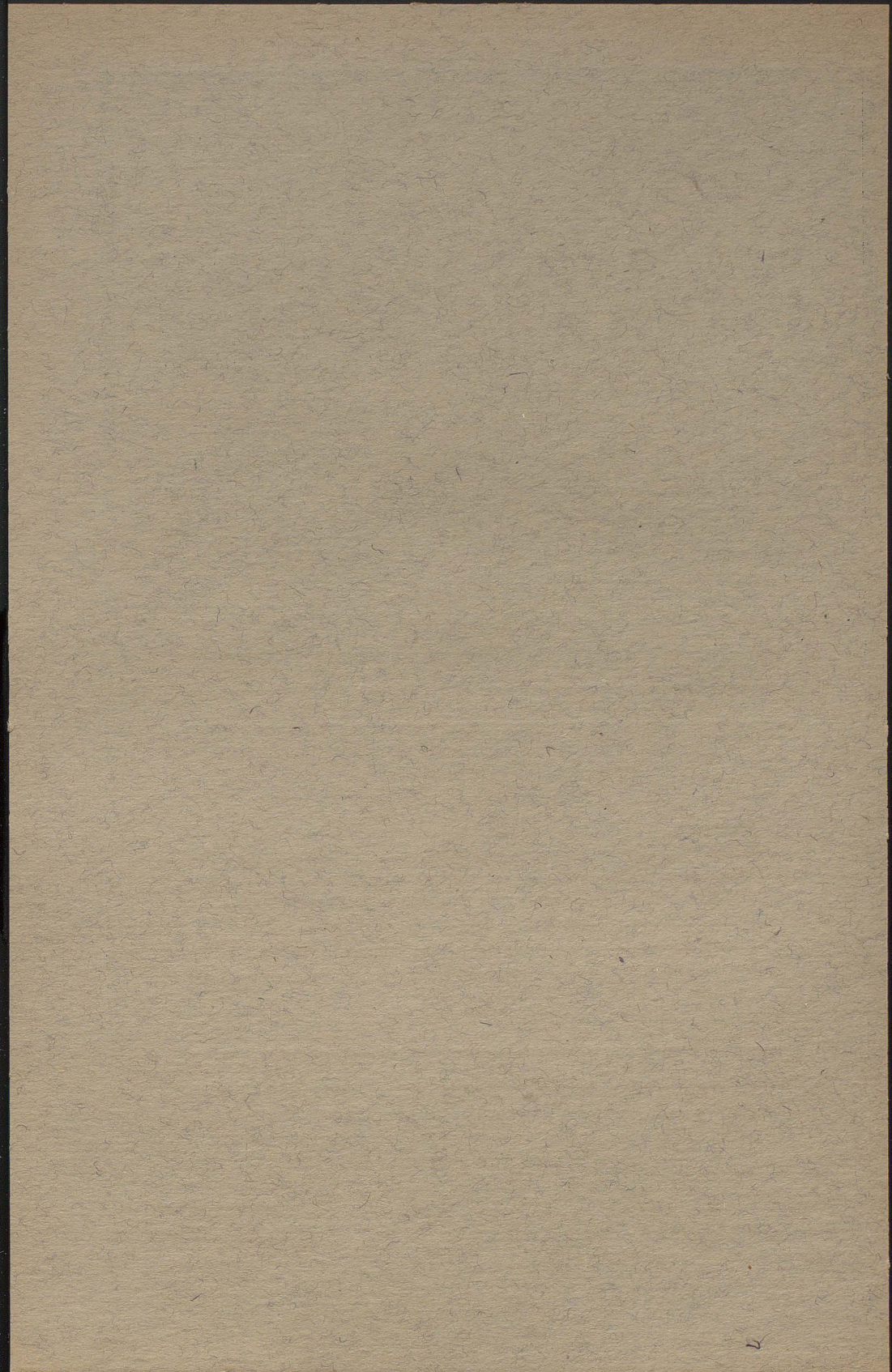

Eftertrykk av „Naturen“s artikler tillates såfremt „Naturen“ tydelig angis
som kilde og forfatterens samtykke er innhentet.

Pris
10 kroner pr. år
fritt tilsendt

Dansk kommisjonær
P. HAASE & SØN
København

Nogen fjellsprekker på Vestlandet.

Av Niels-Henr. Kolderup.

De steder hvor der danner sig sprekker i fjellside, så store fjellpartier ramler ned, er som regel vanskelig tilgjengelig. Men inne ved Eikelandsfjorden i Fusa er der et sted hvor man forholdsvis lett og helt farefritt kan komme til å se slike sprekker og få forståelsen av hvorledes de blir til.

På nordsiden av fjorden ligger gårdene Helland, på en litt flatere fot under det bratte Hellandsfjellet. Ovenfor de øverste gårder ligger en stor og ganske grov ur, som får sin sten fra den bratte fjellvegg ovenfor. Selve den bratte fjellvegg er ikke god å komme opover. Der er to skar som er passable, når der ikke er for meget væte eller is. Og her kan man se at disse skar går langs en opknusningssone i granitten. Men man kan komme op på fjellet langs ganske rimelige stier både lenger øst og lenger nord.

Selve Hellandsfjellet består av en granitt. Men under denne går der en stripe av glimmerskifer, og det er delvis denne som er skyld i den bratte vegg, og uren under den. Glimmerskiferen er meget mykere og mindre motstandsdyktig enn granitten over, og vitrer vekk, således at litt av granitten kommer til å henge i luften. Så styrter selvfølgelig dette også ned. Nu er forøvrig uren kommet så langt op at man de fleste steder ikke lenger kan se glimmerskiferen.

Det som er det eiendommelige ved Hellandsfjellet er imidlertid to andre forhold. For det første ligger der i en dalsenkning, i fortsettelsen av et av skarene, et vann som ikke har noget utløp, men som allikevel ikke går over sine bredder. Og langt nede, under uren, kommer der frem en bekk helt plutselig litt ovenfor den nordvestlige gård. For det annet er der en serie store dype sprekker oppe på selve den flate overflate av fjellet.

Vi skal først se litt på vannet og bekken. Går vi langs det skar som fører rett op til vannet, kan vi hverken se eller høre nogen bekk. Og flere steder må vi klatre på svaberget opover, så vi kan se at der ikke er nogen stor åpen sprekk

Stereogram Eikelandsfjord-Hellandstjell.

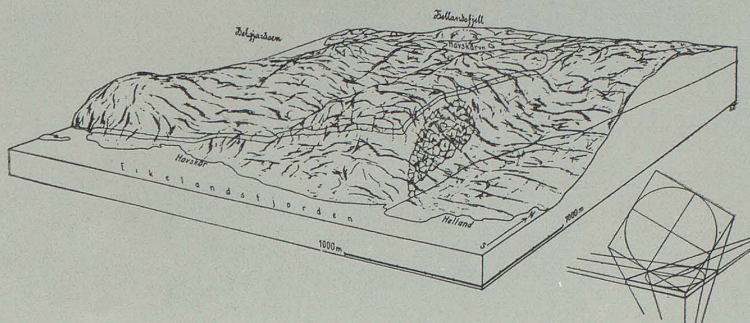

Fig. 2. Helt til høire på Helland glimmerskifer. Derover gneis, med uren midt på billedet. Så en stripe glimmerskifer som hever sig fra venstre, og derover granitt. Sprekkene er like over uren. Sammenlign kartet fig. 1.

her, som bekken kan ha gjemt sig i. Men det viser sig allikevel at skaret har en eiendommelig årsak. Langs skaret er granitten engang brutt i stykker, og bakefter igjen kittet sammen. Dette er forøvrig et ganske velkjent forhold herinne i Eikelandsfjordens omgivelser. Flere steder går der skar eller daler i samme retning, omtrent rett nord-syd, og i mange av disse har man kunnet finne spor etter den samme opknusning. Flere steder er bruddstykkene kittet sammen med kalk, som er blitt lutet ut av stenen. Disse skar er vist på fig. 1. Vannet er imidlertid for lite til å komme med. Når man er kommet forbi den bratte fjellvegg, fortsetter skaret opover som en dalsenkning med jord og grus i bunnen. Her går man etterhvert forbi de dype fjellsprekker, og kommer tilslutt op til det lille vann.

Forklaringen på vannet uten synlig avløp og bekken uten synlig tilløp må da være den, at vannet fra det lille vann renner gjennom uren og derfra simpelthen går gjennom sprekker som har åpnet sig langs den gamle, igjenkittede sprekk i fjellet, og kommer ut nede under uren. Bekken har en ganske jevn vannføring, og vannet har en jevn temperatur sommer og vinter. Dette stemmer jo også. Vannet vil selvfølgelig gå ganske langsomt inne i fjellet, sprekkene kan ikke

være meget store, og følgelig virker fjellet både som et magasin og som en termostat.

Fjellsprekkene på østsiden av den lille dal er ganske betydelige. Den øverste, d.v.s. nordligste er også den største. Den er omtrent 130 m lang, og på det bredeste 6 m bred. Den rekker helt vest til den lille dal mellom vannet og skaret,

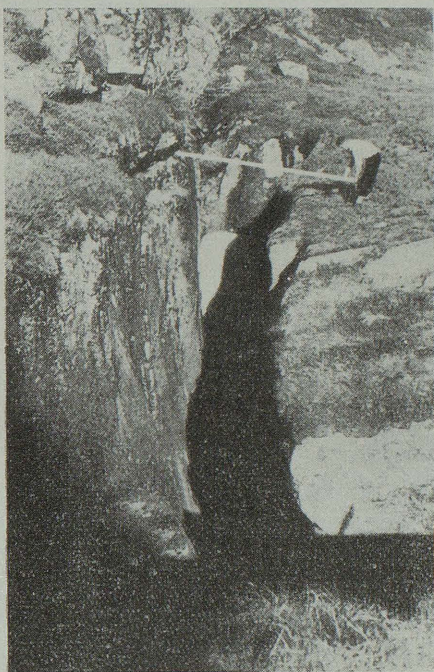

Fig. 3. Midten av den største sprekk i Hellandsfjell. (Sne i bunnen). Stangen er 4 m lang.

og her er der en rund innsynkning i fyllmaterialet i dalbunnen. Man kan gå ned i denne innsynkningen, og herfra spasere omtrent 20 m inn i sprekk. Man går her på en mengde store sten som sitter fast i sprekk, og kan ikke se bunn. Med et lodd rakk man 40 m ned, og her slo loddet an mot noget som hørtet som om det var fast fjell. Der var videre 10 m op til overflaten, så sprekk er sikkert 50 m

dyp. Lenger østover smalner sprekken av, og blir grunnere, så her rekker man bare 30 m ned med loddet.

Enten nu bunnen er fast fjell eller ikke, så er den i all fall tørr. Da den blev målt op lå der ennu sne både i inn-synkningen vestenfor og nede i selve sprekken. Men der var intet vann å opdage nedi. Der må altså være avløp, og dette avløp må gå vestover, mot dalsenkningen. Østover smalner sprekken av, og slutter helt, så her er ingen mulighet for noget avløp.

Den neste sprekk er omtrent 10 m kortere, og adskillig smalere. Her var det ikke mulig å nå bunn med loddet. På 12—15 m dyp støtte det mot løse sten, og kom ikke forbi.

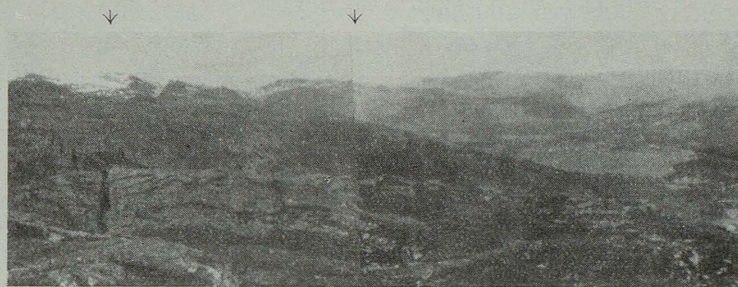

Fig. 4. Sprekkene i Hellandsfjell, sett fra vest. Den største sprekk til venstre, den nest største omtrent midt på billedet.

Foruten disse to store sprekkene er der fire mindre, hvorav nogen sees på fig. 4.

Praktisk talt alle bergarter har en eller flere retninger, hvorefter de er sprukket op eller er skifrige eller på annen måte er svakere. Der er også slike strukturretninger i denne granitten, men de åpne sprekkene følger ikke nogen slik retning. De går simpelthen parallellt med fjellveggen nedenfor, og har ikke sammenheng med nogen av bergartens egne strukturretninger. Der går noen kvartsårer gjennom granitten slik at de krysser sprekkene, og her kan man konstatere at den nedre, altså sydlige del er sunket i forhold til den øvre eller nordlige del.

Som nevnt tidligere ligger der en glimmerskifer under granitten. Foruten å være bløtere og mindre motstands-

dyktig er også glimmerskiferen glattere. Forholdet i Hellandsfjellet er formodentlig slik, at granittmassen er begynt å gli oppå glimmerskiferen. Herved er for det første oppstått de åpne sprekker som vi kan gå inn i og måle. Men formodentlig samtidig er den gamle, igjenkittede nord-syd-sprekk delvis åpnet inne i fjellet, slik at vannet har funnet et avløp. Når så vannet kommer ned til den bløte glimmerskiferen, følger det denne, og kommer frem nede i uren.

Forholdene i Hellandsfjell er således noget utenfor det almindelige, forsåvidt som de geologiske forhold i selve fjellet er ganske komplisert, og gjør det mulig at der kan optre slike eiendommelige komplikasjoner som her er nevnt, med sprekker både på langs og på tvers.

Et noget annet bilde møter oss, hvis vi opsøker en fjellsprekk inne i Maurangerfjorden i Kvinnherad. Bergsfjell ligger på østsiden av Nordrepollen, den nordre arm av Maurangerfjorden. Her er opstigningen hverken helt lett eller farefri. Er man ikke kjent, kan det simpelthen være vanskelig å finne frem til sprekken, og man kan bare komme til den fra nordsiden av. Derimot kan man nede fra sjøen se den tydelig fra flere steder.

Mindre ras og skred er ganske almindelig i Maurangerfjorden, og over en av gårdene på Sunndal ligger der en sten som der fremdeles betales en avgift til kirken i Rosendal av, forat høiere makter skal holde stenen i ro. Hvor effektiv avgiften er, tør være et spørsmål, særlig siden den ved en eller annen overflytning er gått over til Rosendalsgodset, som tidligere eiet og vedlikeholdt kirken.

For omtrent 200 år siden gikk et ras fra Bergsfjell, og vårt bilde viser tydelig hvor stykket falt ut. Der er omtrent 600 m op til sprekken, så det har vært en ganske imponerende høyde det falt fra. Men noen katastrofe kjenner tradisjonen i bygdene ikke til. Bølgen som reiste sig skulde ha dradd båtene ut av nøstene ut til Ænæs, efter en annen versjon helt ut til Skjelnes på Varaldsøy. Men annen skade skal ikke være voldt.

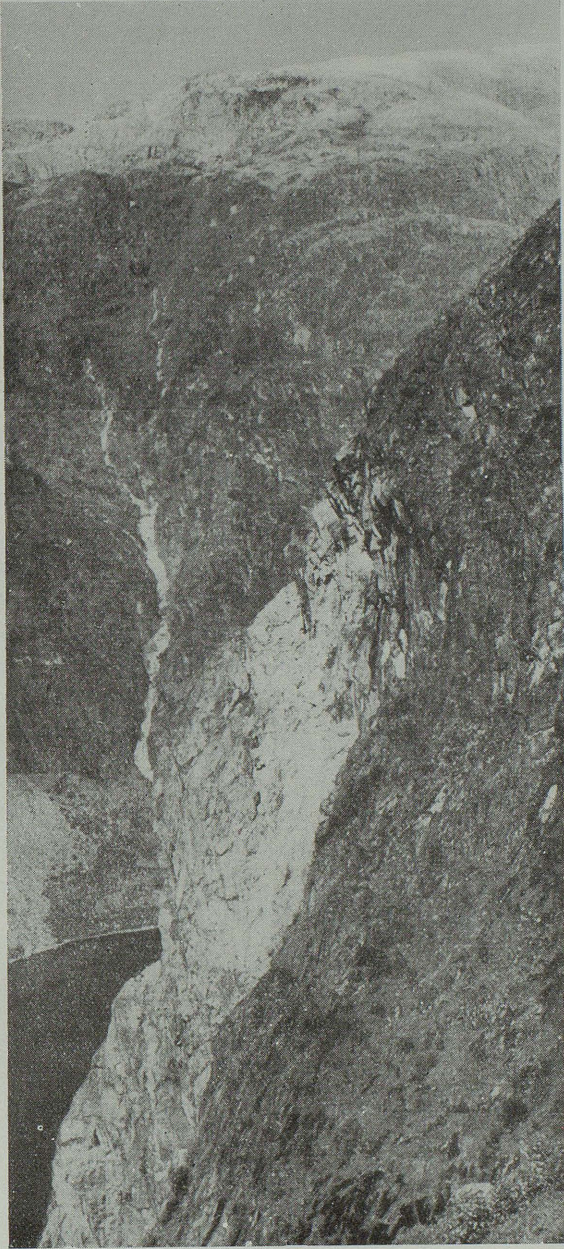

Fig. 5. Fra Mauranger.

Bergarten her inne er gneis, delvis granitt, som regel ganske massiv. Her er også nord-syd sprekker, kittet igjen med kalk som er utfelt av fjellet selv. Men disse spiller ingen rolle i forbindelse med den åpne sprekk. Derimot går her en opsprekning av en annen natur omtrent øst-vest gjennom bergartene. Denne opsprekning ytrer sig nærmest som »stikk« i berget, og det er i samme retning som disse stikk at den store sprekk i Bergsfjell går.

Sprekken er øverst oppe 3—4 m bred, men smalner av nedover. Der er som vanlig meget nedramlet sten i den, så man kan på sine steder gå over den. Kanten utenfor er ganske skarp, så man kan sette sig med et ben i sprekken og et på utsiden, og der er så bratt nedfor at det ser ut som om man kan slippe en sten rett ned i sjøen. Dette er selvfølgelig bare øienbedrag. Man kan se omkring 20 m ned i sprekken, men ser selvsagt ingen bunn.

Her har man et eksempel på en av de vanlige fjellsprekker i bratte fjellsider. Formodentlig vilde her ha dannet sig en sprekk selv om der ikke hadde vært noget stikk i fjellet til å lette de tærende krefter arbeidet. Det er ganske sikkert at alt som er utenfor sprekken i tidens løp vil falle ned. Men det synes meget sannsynlig at det vil komme stykkevis, slik som det allerede er begynt. Og selv om høiden er ganske betydelig, henimot 100 m høiere enn f. eks. i Tafjord, er massen adskillig mindre, så nogen bølge som kan sammenlignes med bølgene ved de store katastrofer skulde man ikke vente her.

Norske plantenavn.

Av Ove Arbo Høeg.

Norske plantenavn — den slags som brukes eller har vært brukt av folk uten iallfall direkte å være kommet fra bøkene — slike navn har det vært en mengde av i dette land, som rimelig kan være. Det henger sammen med landets natur og folks levevis og tenkesett fra de eldste tider og til idag. Enda finnes en stor mengde av dem i behold, selv om de etterhvert forsvinner, og i den siste tid forsvinner de hurtig; mange blir glemt, andre blir utvisket på grunn av innflytelse fra skoler og bøker.

Et studium av dem har interesse, dels fra rent naturvidenskapelig synspunkt, men enda mere fra sproglig, fordi de kan rumme merkelige og ofte gamle navneformer eller kaste lys over dialektspørsmål; men fremfor alt er de av verdi fra folkloristisk synspunkt, for det de forteller om hvad folk har visst og hvad de har trodd om naturen omkring sig op gjennom tidene. Derfor kan en botaniker bare samle stoffet og legge det til rette. Selve bearbeidelsen må utføres av annen sakkunnskap, av sprogforskere og folklorister. I denne artikkel skal vi allikevel, selv om det er uten slik sakkunnskap, se litt på hvordan de forskjellige navnene kan være blitt til, og hvad de vidner om.

Karakteristikk av planten. Mange navn gir uttrykk for noget som er karakteristisk ved vedkommende plante, enten ved utseendet, som *blåklukke*, *bjølleblom*, *ballblom*, *sjuskjæring* (med syvflikede blader; betegner oftest skogstorkenebb, *Geranium silvaticum*), *kveldsvøva* (og lignende navn for løvetann og andre som lukker sine blomster mot kvelden), og mange flere. Eller navnet sikter til voksestedet, som *berggull* (hvor gull er den gamle betegnelse for blomst), *taddgras* (*Poa annua*, tunrapp, som ofte vokser på jord som er vætet av tadd, gjødselvann) o. fl., eller det sikter til blomstringstiden, som *St. Hansblom* (som brukes om nokså mange forskjellige), *maigras* o. fl.

Barns lek med blomster har satt sterke spor etter sig i navnene, som rimelig kan være. Slike leker, og de tilsvarende navn, er sannsynligvis ofte meget gamle, og mange vilde bli forbauset om de hørte hvordan en hel del av de navnene som de brukte som barn, og som de vilde tro at kanskje næsten ingen andre kjente til, i virkeligheten er utbredt over det meste av landet. Vi skal bare nevne noen få enkle eksempler, formodentlig velkjente for de fleste.

For løvetann (*Taraxacum*) kan en notere over tyve forskjellige navn (hvorav mange igjen er delt i mere eller mindre forskjellige dialektformer). Ett av de vanligste er *gullbost*; men mange av de andre sikter til barneleker, f. eks. *belteblom*, *lekjebloom*, *pælbanblomster* o. l. fordi de lager kjeder av stilkene. Et underlig et er *koppeloppe*, som er sterkt utbredt på Sunnmøre, Romsdal og tildels Nordmøre. Det synes å henge sammen med en lek som gjerne består i at barna kløver hver sin stilk og ser hvis stilk det er som først har rullet sig op som ringer. Undertiden holder de dem da i munnen, mens de sier en eller annen regle. I Dovrebygd finnes navnet helt forvansket, som *kapelgullkåre* (eller kanskje dette er mere oprinnelig?).

Den vanlige liljekonvallen (*Convallaria majalis*) er nu kjent overalt under sitt forvanskede latinske navn (som jo egentlig betyr dalenes lilje). Men i enkelte strøk kan en enda treffe på et annet navn, *geitskjørp*, som sikter til at om man legger bladet mellom hendene og blåser på det, kan en få frem en egen lyd, som geitemekring. Jeg har bare fått notert navnet fra noen steder i Trøndelag; men det har vært mere utbredt før. Bl. a. nevnes det i en liste som en dansk læge og naturforsker, HOLM, skrev op i Kongsberg-trakten i 1750-årene.

Andre navn som henger sammen med leker er *kyrkjegras* eller *korgegras*, på *Juncus squarrosus*, et gresslignende siv som vil være velkjent for de fleste vestlendinger, og *Adam og Eva*, som brukes meget nordpå om plettet marihånd, *Orchis maculatus*, en plante som det forresten også har vært meget overtro om. Likeledes *smelle* eller *prestekoneblom*

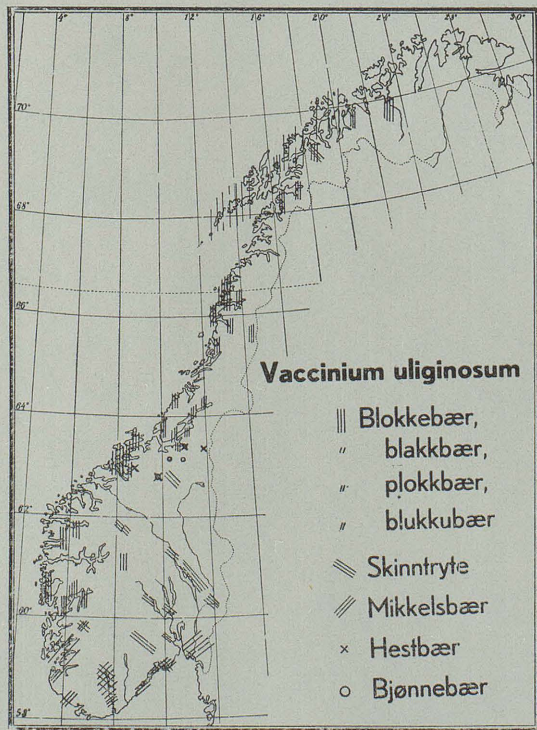

Fig. 1.

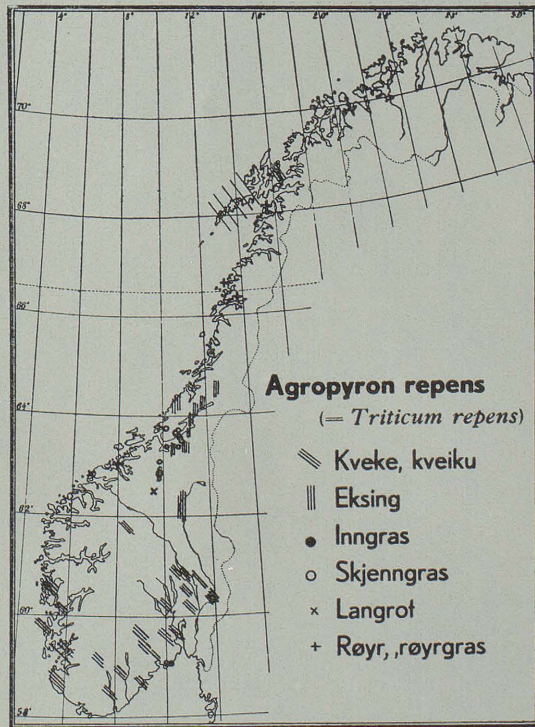

Fig. 2.

eller *kjerringblom* om *Silene venosa*, fordi en kan lage en kvinnefigur ved å vrenge begeret tilbake.

Navn på helgener kan vi undertiden finne bevart i plantenavn; men det er ikke mange forskjellige helgener, iallfall ikke etter det som vi har opbevart som levende tale idag. Det er heller ikke sannsynlig at det er mange som er gått tapt, selv om det nok kan være nogen. Det er f. eks. påfallende at strandplanten *Cochlearia officinalis*, skjorbuksurt, som den heter i floraen, som finnes langs hele kysten, og som er så utbredt langs arktiske kyster også, heter eller har hett *eiriksgras* på Island og Færøyene. Dette navnet har tydeligvis vært i bruk iallfall i Finnmark også; nu later det dessverre til at det ikke er mulig å opspore det. I det hele tatt synes planten å være blitt helt glemt og å ha mistet sitt navn efterat det blev slutt på å bruke den mot skjorbuk.

Det eneste nogenlunde vanlige helgennavn er Olaf, som rimelig er; men i virkeligheten er nok flere av de navnene som er sammensatt med St. Olaf, enten laget av skrivende folk, eller iallfall er de blitt kjent gjennom bøker. Et mistenkelig trekk er det at de næsten alltid inneholder den fullstendige form, St. Olaf, mens eldre navn gjerne blir avsluttet og forvansket. Ett av de mest tillitvekkende er (*St*) *Olafs skjegg*, eller bare *skjegg*, om den lille bregnen *Asplenium septentrionale*, som vokser i bergsprekker o. l. som en tust av ganske smale blader, en decimeter høi eller så. Like op til ganske ny tid er den blitt brukt til medisin i Vestfold og visst også i Østfold, og der er navnet kjent enda.

Et annet helgennavn har vi i *mikkelsbær*. Mens *Vaccinium uliginosum* ellers i landet mest kalles *skinntryte* eller *blokkebær* (sjeldnere *vomstoite*, *hestbær*, *bjønnebær* eller annet), så er *mikkelsbær* det gamle og velkjente navnet sydligst i Norge, fra Østfold til Ryfylke og Røldal. Det er helt særegent for dette strøket, og det synes ikke heller å finnes i Sverige, Danmark eller Tyskland. At det skulde henge sammen med datoen, Mikkelsmess, 29de september, er ikke meget rimelig.

St. Hans eller Jonsok finnes i adskillige navn; men det

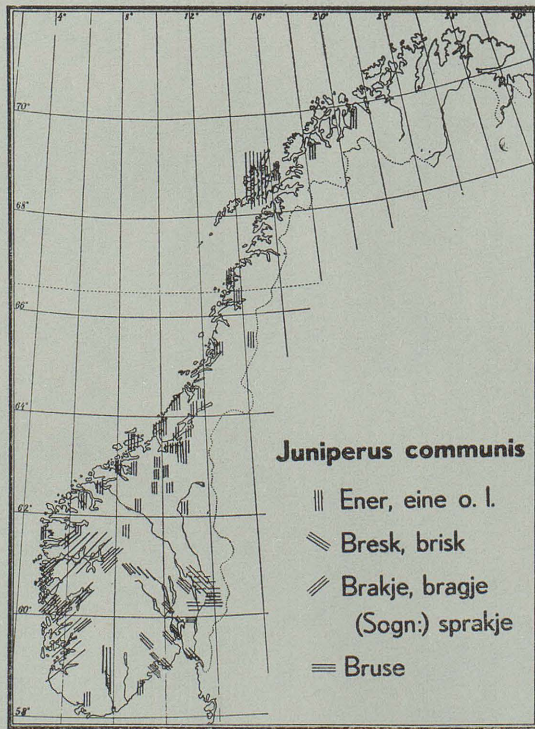

Fig. 3.

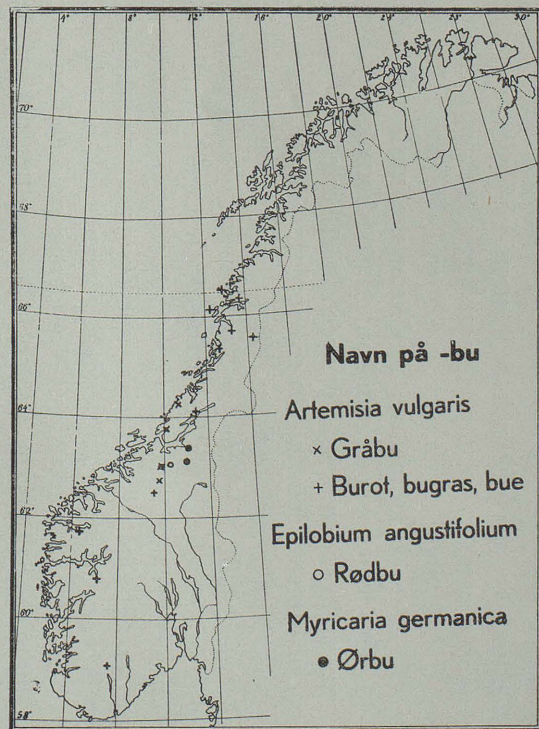

Fig. 4.

sikter visstnok alltid til den bestemte datum og ikke til helgenen som sådan.

Derimot er merkelig nok St. Antonius's navn bevart i forbindelse med en plante, den vanlige, velkjente kattelabben, *Antennaria dioica*. Bl. a. i Sogn kalles den *antueldsgras*. Det er et minne om forgiftningene med mjølauke (meldrøie), denne soppen som kan finnes i kornaksene (især av rug og bygg) som hornformede, fiolettsorte legemer på et par centimeters lengde. De er overordentlig giftige, og de var meget vanlige i eldre tider i kornet, så sykdommen kunde herje redselsfullt i Mellem- og Nord-Europa i middelalderen og utover. Den ytrer sig ved at blodkarrene mot overflaten av legemet trekker sig sammen, så at vevet dør bort, og i alvorlige tilfeller vil vedkommende legemsdel, kanskje ett eller flere av lemmene, råtne bort under stank og lidelser, inntil patienten endelig dør. Mot denne sykdom var især St. Antonius skytshelgen, og den kalles da ofte også, på de forskjellige sprog, Antonsild o. l. Etter hvad bl. a. dr. REICH-BORN-KJENNERUD opplyser var der »i Bergen i 1500-tallet et St. Antonkloster som tok imot slike syke«, og han gjør også oppmerksom på at i Hardanger, Voss og Sogn har navnet »antonsild« vært brukt om et utslett, helvedesild. Planten, kattelabb, skal ha vært brukt endel mot helvedesild og andre hudsykdommer hos oss, og det er altså dette vi enda har et minne om i dette plantenavnet, *antueldsgras*, som nu holder på å forsvinne helt.

Maria inngår i mange plantenavn, som sikkert for en del er gamle. Vi har tirlungen, som mange steder kalles *Jomfru Maria gullsko*. Vi har den velkjente *Maria nøklebånd*. Videre *Jomfru Maria sengehalm* (det er gulmauren, *Galium verum*), *marihånd* o. a., i alt minst et halvt snes. *Marikåpe* er nok for en del blitt kjent gjennom bøker; men i forskjellige former finnes det også over det meste av landet: *Mari-mynta* (mangesteds nordpå), *Maristakk* (Hordaland), *Jomfru dåkkstakk* (Stjørna) o. fl.

Til samme gruppe hører *Kristi blå øie*, som er et vanlig trøndersk navn for *Veronica Chamaedrys*, og i samme for-

bindelse kunde vi også ha omtalt de mange navn som er sammensatt med *troll-*, *nøkk-*, *muru-*, *tussu-*, *gygre-* o. s. v.

Medisin og overtro. Plantenavnene vidner meget ofte om diverse bruk som har vært gjort av planten, enten til medisin, eller fordi det knyttet sig nogen slags overtro til den; men svært ofte er dette ett og samme.

Linnea er jo nu kjent under dette navn over hele landet. Men dens gamle navn lever fremdeles mange steds blandt eldre folk: *Nårislegras* (nyrrilgras, nåretlegras o. l.), fordi den blev brukt mot en sykdom som kaltes nåreld, helvedesild. Oftest blev den kokt i fløte til en salve; dette har vært gjort like op til vår tid.

Tilsvarende har vi *gryppling*, om *Loiseleuria procumbens*, en liten lyngplante som særlig vokser til fjells, og som blev brukt mot grepp, knuterosen; *flismegras* om lægeveronika; videre *lækjeblad* eller *groblad*, som er navn på den vanlige kjempen, og som gir uttrykk for at den er blitt brukt på sår, en skikk som er like utbredt som den er gammel.

Både planten og navnet *øientrøst* (*Euphrasia*) er velkjente. Mange steds er den blitt brukt mot øiensykdommer. Men navnet gir jo efter sin form ikke inntrykk av å være gammelt, og når en får det meddelt, virker det sjelden «ekte».

Det er derimot tilfelle med *aumingras*, som jeg har fått opgitt fra Velfjorden for soldugg, *Drosera* — denne insektfangende planten med de røde glinsende bladene, som vokser så å si på alle myrer. *Aumingras* er egentlig *augemeingras* og henger sammen med en gammel tro om at bladene kunde helbrede øiensykdommer. Kanskje dette også kan settes i forbindelse med et annet navn på samme planten, *Jomfru Maria tåregras*. Forresten kalles den også mangesteds *ringormgras* og har da vært brukt mot ringorm.

Potentilla erecta (*P. tormentilla*) som vokser så å si overalt i landet på lyngmark, tørre myrer og i skog, heter *tepperot* på Østlandet og Sørlandet, mens *sjuttugras* o. l. er et navn som iallfall er kjent fra Møre til Rana, men formodentlig også videre utover; begge navnene sikter til den stoppende virkning mot diarré. Navnet *blodrot* for samme planten er

kjent både i Trøndelag o. a. st. og sikter til anvendelsen mot dysenteri og som blodstansende middel. Og *munnskåldrot*, som skal være ett av plantens navn på Vestlandet, vidner om en annen anvendelse. At planten har stått høit i kurs viser også det forhold at dens gamle latinske navn fra lægebøker o. l. mangesteds er blitt bevart i mere eller mindre forvansket form: *Tormentillarot* (*turimann*, *tillimann*).

Tilsvarende har vi med *Menyanthes trifoliata*, en plante som er almindelig overalt på sumpede steder. *Bukkeblad* heter den i Syd-Norge og på Vestlandet, *geitklauv* i Trøndelag og nordover. Den har vært brukt og brukes fremdeles meget som medisin, og dens latinske navn, sannsynligvis fra gamle lægebøker, er også bevart flesteds, som *trifoliumblad*, *trejole* o. l.

Den folkemedisinske bruk av våre ville planter, som altså navnene til dels bærer vidnemål om, rummer minner fra meget lang tid tilbake. Oftest har disse lægeråd tilknytning til skolemedisinen i middelalderen og videre bakover. Men til dels må bruken ha utviklet sig på nordisk grunn; det må f. eks. være tilfelle med linnea, som har en utpreget nordlig utbredelse i verden og er ganske sparsom sønnenfor Østersjøen.

Mange flere eksempler på ville lægeplanter kunde nevnes, men vi skal heller ta et par andre eksempler på skikker som iallfall til dels har tilknytning til gammel magi.

Pinguicula vulgaris er velkjent som *tettegress* over det meste av landet, fordi den (t. d. også soldugg) blev satt til melk som man da trodde skulde bli seig, så man fikk tette-melk. Et mere sjeldent navn, som jeg bare har fått fra nogen steder i Hardanger, er *kjennekross* eller *mjølkekross*. En bladrosett blev da lagt i melkebøtten første gang budeia melket ute i havnehagen eller første gang kuene lå ute om våren, og det skulde sikre trivsel for resten av sommeren.

Den smalbladete kjempen, *Plantago lanceolata*, kalles *jonsokkegras* eller *jonsokblom* på sine steder i Hordaland. Den har en stilk med et lite aks i toppen. Jonsokkvelden skulde en ta en slik, ribbe støvbærene av akset, og så legge den under hodeputen, eller legge to av dem i kors i vindus-

karmen. Om da nye støvbærere var vokset ut om morgenen, kunde en få til kjæreste den en hadde tenkt på om natten, eller få opfylt tre ønsker.

Rhodiola rosea har mange navn: *Rosenrot* (mest fra bøker), *kalvedans* eller *kalvegras* (nordpå), *systergras* (bl. a. i Nordfjord), *hårvokster* (bl. a. i Gudbrandsdalen, fordi det var heldig å vaske håret med den), dessuten det eiendommelige *takkrans* (Meldal). Det sikter til den skikk å plante den på torvtakene (hvor den også ofte kommer av sig selv). Professor NORDHAGEN har nylig påvist at dette er overført fra en annen plante, *Sempervivum*, som i sydlige trakter blir betraktet som vern mot ildebrand; samme tro har vært utbredt hos oss, men her knyttet til *Rhodiola*.

Annen bruk. Som tilsetning til øl er forskjellige planter blitt brukt (foruten humle) — ener fremdeles, pors i eldre tid, o. a. Et minne fra en slik tid kan det være når reinfann fremdeles heter *ølkonge* i Selbu og Skatval, *ølkallmann* i Leksvik.

Tilsvarende må en vel se i navnet *Ulmaria pentapetala*, *mjøduert*, som i helt forvansket form er vanlig overalt langs Vestlandet og t. d. annetsteds: *mjort*, *mjurta*, *mijor* o. l.

Et annet kulturminne har vi i navnet på en vanlig slags siv (*Juncus effusus* o. a.) med cylindriske stengler: De pleide å ta ut margen, som er hvit og løs og porøs, og bruke den til veke i tranlamper, kåla. Skikken er borte nu, naturligvis, fordi det ikke lenger er behov for den, men navnet lever: *ljossæv*, *veikje*, *sivveik*, *kålaveikgras* (Vestlandet og op til Bjørnør).

Gamle navn. Mange av de navnene som hittil har vært nevnt, kan godt være gamle, men de har iallfall det til felles at de er formet slik at det som regel er greit å skjønne hvordan de er blitt til. Derimot er det en hel del andre som det ikke er slik med; ofte er dette enkle, usammensatte ord, som vi kan si hører med til grunnstammen i vårt sprog, eller de er iallfall formet slik at det er bare sprogforskerne som kan rede ut noget om dem. Foruten navnene på trærne og på forskjel-

lige ville nytteplanter og andre, som *mura*, *bortn*, *kvann*, *bue*, *såll* eller *søl*, og andre, kunde en som eksempel ta *heir* eller *here*, som er et navn for finnskjegg (*Nardus stricta*), dette lave stive gresset som er så vanlig og velkjent overalt i landet. Personlig har jeg bare truffet på dette navnet i Meråker og Tydal, foruten at det flere steder nordpå finnes i formen *kvithare*. Men det har sikkert vært mere utbredt, og det finnes også i Sverige. Det er all grunn til å tro at flere stedsnavn hos oss har det i sammensetninger.

Et annet eksempel: I Frostatingsloven fastsettes hvordan eiendomsforholdene var for en gård ut mot en elv under visse forhold, og der brukes uttrykket »den ytterste hærbuga«. Dette *hærbuga* har intet direkte med det nevnte *heir* å gjøre; men professor HOLMBOE o. a. har utredet at det sikter til en busk som vokser på elveører bl. a. i Trøndelag og Gudbrandsdalen, *Myricaria germanica*. *Klâris* og *klâved* er nu de vanlige navnene på den, foruten *elvetang* og *tamarisk*. Men i Selbu og Stjørdalen har de bevart det gamle navnet *hærbuga*, bare i forvansket form: siden den vokser på elveører er det blitt til *ørbuga*.

Iris Pseudacorus, sverdlilje, med den store gule blomsten som lyser op i grøftene og dammene mangesteds, kalles fremdeles *meikje* (*megja*, *meit* o. l.) fra Jæren til Ørlandet. Det er det gamle navnet for sverd, *mækir*, et ord som forsvant med sagatiden og gammelnorsken, undtagen i dette plantenaavnet.

Tilslutt bør det fremheves at selv *de vanligste navn* på de almindeligste vekster fortjener å bli notert omhyggelig. Ta eneren for eksempel. Mange vilde synes at det måtte være uten interesse å undersøke hvad den heter. Men gjør en det, og setter op de forskjellige navnene på et kart, så vil det komme frem lovmessigheter og karakteristiske trekk, som bør sammenlignes med andre dialektforhold, og som bør følges historisk og folkloristisk. Navnet *ener* vil en finne i hele det nordenfjelske Norge, nedover langs kysten mot Søndfjord, og langs midten av landet helt ned til Setesdal og Sørlandet. På Vestlandet heter den *brakje* (ved Bergen

brake og i Sogn *sprakje*). Østlendingen kaller den *brisk* eller *bresk* undtagen i ett område hvor den heter *bruse*, omkring søndre del av Mjøsa, Romerike og derfra mot øst og syddøst. Slike detaljer som dette får videre perspektiver, når en tenker på at det gjelder en busk som er så vanlig, og som har betydd så meget i norsk folketro og i arbeidslivet op gjennom tidene. Vi kan ikke gå inn på all den overtro som har vært knyttet til den, og om hvordan den har vært nyttet til lægeråd o. l. Men jeg skal minne om et lite vers som ifølge dr. REICHBORN-KJENNERUD er blitt angitt fra Sandar i Vestfold:

Vil di kalle me bresk
skal je gjera huse fresk.

Alderen av dette verset skal jeg ikke uttale mig om. Men det faller i tråd med en eldgammel tankegang — at en ved bestemte ord og navn kunde smigre og godsnakke for de makter, vetter, som bodde i en naturgjenstand, enten det var en plante som i dette tilfelle (tilsvarende med *soterot*, *Gentiana purpurea*), eller et fjell, en øi (som Landego ved Bodø), et farlig sted på kysten, eller lignende. Dette gir et fingerpek om at det ikke har vært rene tilfældigheter som har styrt de forskjellige navneformer; men årsaken kan ha vært av forskjellig art.

Det er også andre forhold som det kunde ha vært av interesse å gå inn på i denne forbindelse. Vi har f. eks. den *folkeetymologiske omtydning* av navneformene som en stadig støter på: Det oprinnelige *herbu* (*Myricaria*) blir til *ørbu*, fordi planten vokser på elveører. *Kvithare* (*Nardus*) forklares ved at gresset er lyst av farve, og at det er hardt for ljàen. *Tyrhjel*m (som vel kanskje i sig selv ikke er nogen oprinnelig form) blir til *tørrhalm*, o.s.v. Et annet påfallende trekk er den *endring i betydningen* som ofte foregår når et velkjent navn kommer utenfor sitt egentlige utbredelsesområde: *Blåveis*-navnet brukes på sine steder på Vestlandet om ville fioler, og *hvitveis* er nogen steder nordpå blitt overført til *Dryas*. Endelig kan det pekes på at en *sammenligning med andre sprog* kan være av stor interesse. Ikke bare vil man

da få et sterkt inntrykk av den overensstemmelse i navneformer og forestillingssett som finnes mellom Sverige og Norge, mens de likhetspunkter som en kan finne med Danmark i påfallende sterk grad er innskrenket til litterær innflytelse; men også i detaljer kan man komme til å følge historiske forhold og kulturstrømninger.

Det som her er pekt på er forhåpentlig tilstrekkelig til å vise at plantenavnene i våre bygdemål er et stoff som fortjener å bli tatt vare på og bearbeidet. Enda er det adskillig å notere op ute blandt folk i alle deler av landet, om navn på planter og plantedeler, om bruk og tro og skikker. Det var godt om flere vilde interessere sig for dette og hjelpe til å redde fra glemsel det som kan reddes. Selv detaljer som tilsynelatende er uten interesse, kan vise sig å være av verdi når de kommer i den rette sammenheng.¹

Arier — Germaner — Tysker.

Av Arne Bang Andersen.

Neppe noget etnografisk problem er kommet slik i skuddet i det siste som raseproblemene. Men samtidig står raseforskningen nærmest ennu i sin vorden og i sin uferdighet er den blitt tøiet og strukket i alle mulige retninger, slik at den på mange måter minner om en utflytende deig der man vanskelig kan skjelne selv de enkleste konturene. Endog når det gjelder den mest elementære raseinndeling og forskning på systematikk, er det neppe to forskere som er helt enige. Og efterhvert er det kommet frem så mange forskjellige raseinndelinger at det er blitt litt av en kunst å bevege sig gjennom den antropologiske litteraturen uten at det rent svimler for en.

Særlig er det arierproblemet som fortiden er på tapetet innen raseforskningen, og som spesielt i Tyskland er blitt

¹ Oplysninger kan sendes forfatteren, adresse: Videnskaps-selskapets Museum, Trondheim.

viet den største interesse både i politiske og videnskapelige kretser. Vi nordmenn er på sett og vis også implisert i disse aktuelle raseproblemene i og med at vi blir regnet med blandt ariene. Det vil kanskje derfor ha en viss interesse å se litt nærmere på tingene.

Først skal da pointeres at det i det hele tatt er meget vanskelig å bli klok på hvad tyskerne legger i det noget tåkete begrep arier. Men i sin almindelighet tør man vel gå ut fra at de mener en bestemt rase, hvis gjevreste representanter er germanerne. Vi får således tre forskjellige begreper å tumle med: *arier*, *germaner* og *tysker*.

Det kan da først ha sin interesse å undersøke hvad begrepet arier opprinnelig innebærer.

I sin eldste betydning er det betegnelsen på de folkene som engang i en fjern fortid — efter manges mening en gang i løpet av det annet årtusen f. Kr. — trengte sig inn i India, der de siden har satt fra sig et viktig spor i befolkningselementet. I de gamle indiske kildene treffer vi betegnelsen *arya* som den edelbårne i motsetning til *dasyu*, den undertvungne. Tidligere mente man at det var disse inntrengende aryafolkene eller arier med et moderne sprogbruk, som bragte med sig en høiere og overlegen kultur. Men nu synes de nyere arkeologiske undersøkelser å godtgjøre at det tvertom var den gamle befolkningen som påvirket de inntrengende arier med sin eldgamle og høit utviklede kultur, som utgravningene i Indusdalen bærer tydelige vidnesbyrd om. Ariene har sikkerlig bare vært et ucivilisert nomadefolk som har optatt de fastboende folks høiere kulturformer, og som så gradvis er blitt det ledende elementet i en ny kulturform som er vokset frem på det gamles grunn.

Sproglig beslektet med ariene var også en rekke folk som deltok i en serie store folkeforskyvninger i den nære Orient omkring midten av det annet årtusen f. Kr. Og det er meget mulig at disse folkestammene også er antropologisk identiske med de stammene som trengte inn i India. Det mest sannsynlige er vel at disse siste bare har vært en blokk av en veldig arisk ekspansjon nettop i denne tiden.

Men dette er bare en hypotese. Sikkert er det imidlertid

at arisktalende folk har spilt en viktig rolle i Lilleasia og deromkring i annet årtusen f. Kr. Således er det en alminde-
lig mening at det mektige lilleasiatiske hetitterrikets konger
og herskende klasse har vært av arisk opprinnelse. De grunner
som taler for dette er først de rent sproglige. Selve det hetit-
tiske sprogets bygning er arisk, for eksempel verbenes bø-
ning. Men ordforrådet er fremmed. Man kan ane hvorledes
den ariske overklassen har fått sproget sitt så opblandet
at det bare er skjelettet som står igjen. Og i den hetittiske
styreform finner vi et trekk som er ukjent for orientens
folk, nemlig den store makten som *rådet* hadde. Dette har
da vært pekt på som et spesielt arisk drag, men turde være
et mer tvilsomt argument eftersom vi ikke kjenner særlig
til arienes styreform på denne tiden.

Et annet rike som har interesse for arienes første opptreden
er Mitanniriket ved den store Eufratkroken hvis utvikling
man så nogenlunde kan følge ned til 1500-årene før vår
tidsregning. I kongerekkene her treffer vi typisk ariske
navn, og i en fredstraktat med hetittene anropes ariske
guder som Indra, Varuna, Mitra og Nasatyas.

Skal vi så i grove trekk søke å gi et riss av det vi vet av
arienes første opptreden, kan vi si at vi treffer dem som et
folk på vandring. De har så spredt sig i tre grener, en til
India, en gren har gjort sig til herre i hetitterriket og Mitanni
og endelig en tredje gren slår sig ned i egnene omkring det
iranske høilandet. Disse siste igjen faller i to hovedgrupper:
mederne og perserne som senere skulde komme til å spille
en så stor rolle i historien.

Om disse forhistoriske vandringene har man ennå sprog-
lige minner. Således finner man umiskjennelig likhet mellom
indiske sprog, persisk, armensk og ossetisk. Sprogforskerne
har også lenge vært opmerksom på disse sprogens slekt-
skap med de fleste europeiske sprogene. Man har da sammen-
fattet alle disse sprogene i en indogermansk sproggruppe.
Mange er gått enda videre og har slått de sprogbeslektede
folkene sammen i en indogermansk eller arisk *rase*.

Nu må vi først ha det klart for oss hvad vi mener med
rase. Ved rase forstår vi her en gruppedannelse der de for-

skjellige gruppemedlemmene har visse fysiske særmerker felles med gruppens øvrige medlemmer. Denne særegenhet kan være hårfarve, hudfarve, høyde o.s.v. Den er arvelig og danner tilsammen gruppens rasekarakter.

Imidlertid behøver ikke en rase å være noget bombefast og uforanderlig. Raser går til grunne og nye raser oppstår ved nye kombinasjoner. Men betingelsen for at en slik ny rase kan oppstå er *isolasjon*, slik at geografiske og økonomiske faktorer kan få virke og resultatet av kjønnsutvalget gjøre sig gjeldende.

Med nutidens utviklede kommunikasjonsmidler kan det være vanskelig nok å opnå nogen særlig isolasjon, men i forhistorisk tid med de mer primitive samfunnsforhold og den spredte bebyggelsen, har sikkert betingelsene i så måte vært gunstigere. Allerede bak de eldste historiske beretninger i Europa kan vi ane adskillig større rasedifferensiering enn nutildags.

Nu må man imidlertid være oppmerksom på at sprog og rase er to vidt forskjellige begreper. I De Forenede Stater er det således henved 11 millioner negrer som vitterlig har engelsk til morsmål, uten at de derved har noget rasefelleskap med de egentlige engelsktalende folkene. Irland som før var keltisktalende, er nu blitt praktisk talt fullstendig engelsktalende. Og ikke nok med det, nu arbeider man igjen for å få innført det gamle irske sproget.

Vi kjenner mange andre eksempler på at et folk meget godt kan skifte sprog uten derved å miste sine raseegenskaper, her skal bare nevnes jødene. Det er derfor høist uforvarlig å tale om sprog og rase i samme åndedrag som om de var begreper som dekker hverandre. Forsøket med å identifisere en sprogfamilie med en rase, bør derfor snarest mulig opgis. Vi kan således godt tale om en arisk *sproggruppe*, derimot ikke om en arisk rase.

En annen side av saken er det at de indogermanske eller ariske sprogene sikkerlig kan avledes av en felles urarisk rot, som sikkert opprinnelig har vært et eget folks eie. Og dette folket hvis eksistens vi muligens kan ane fra de store folke-

vandringene i den nære Orient for over tre tusen år siden, kan vi da med god rett kalle arier.

Men når man søker å opkonstruere en nutidig arisk folkerase på grunnlag av sproglige likheter, er det all grunn til å advare mot et slikt skritt. Og når forskjellige forskere endog søker å trekke visse antropologiske likhetspunkter innen denne »ariske rasen«, bør man stille sig skeptisk. Selv med adskillig godvilje må man innrømme at det blir temmelig problematisk å putte indere, persere, visse lilleasiatiske folk og storparten av europeerne i en eneste stor rasesekk. I India er således den nuværende befolkningen et konglomerat av innvandrende aryafolk, dravider, khemerfolk og mongoloider. Riktignok har kastevesenet gjort sitt til at en stor del av de høiere kastene er forholdsvis rene etterkommere av aryafolkene, men selv om disse middels høie, slanke menneskene med sort hår og store, mørke øine kan ha en viss likhet med mange sydeuropeere, er det et langt sprang igjen til de høie, knoklede, lyshårede og blåøiede folkene som særlig finnes i den nordvestlige delen av Europa, og som gjerne kalles germaner.

Germanerspørsmålet og da særlig spørsmålet hvor man kan finne germanernes »urhjem«, har særlig i de senere årene vært et centralt problem innen arkeologien.

Det vil føre for vidt å komme inn på de mange motstridende teoriene, men fortiden synes det å være enighet iallfall innen de tyske arkeologene om å henlegge germanernes urhjem til det nordlige Europa. Derfra har da alle høiere kulturimpulser bredt sig til den øvrige verden som har stått adskillig under germanernes overlegne kultur.

Men ser vi bort fra disse senere, mer eller mindre fantastiske teoriene, så hevdet den kjente tyske arkeolog GUSTAV KOSINNA for adskillige år tilbake at de folkene som bar en av de eldste kulturformene i Norden, maglemosekulturen, var et finsk-ugrisk folk som i kjøkkenmøddingstiden blir avløst av urgermanerne. Disse vokste sterkt i styrke og makt og allerede i steinalderen oppstiller han tre større utvandringar mot sør foruten en rekke mindre vandringar og forskyvninger i bronsealderen.

Denne teorien møtte stort medhold i Tyskland. Men etterhvert viste det sig å være vanskelig å hevde, da noen skjelettresten fra maglemosekulturen blev bestemt som langskaller med mange likhetspunkter med de nuværende langskallede nordboene. Fremstående svenske arkeologer som OSCAR MONTELIUS og SUNE LUNDQUIST bestemte da det nordiske beinaldersområdet som germanernes urhjem.

Dette er bare noen få av alle de teoriene som er blitt opstilt og som alle lider av den feil at de mer bygger på oldsaksmaterialet enn på sikre antropologiske fakta. Det tør i det hele tatt være tvilsomt om man har rett til å dra noen særlig vidtrekkende konsekvenser av det sparsomme skjelettmateriale som foreligger fra eldre steinalder.

Og kommer man over i den yngre steinalderen, har man riktignok et ganske fyldig skjelettmateriale fra megalittgravene, men dette er blitt brukt som argument for de mest forskjellige raseteoriene. Likesom nutidens befolkning i de nordiske land ser det også ut for at den yngre steinalderens folk vesentlig synes å ha vært en blanding av kortskaller og langskaller med blandede former mellom disse. Dette er også det eneste vi med sikkerhet kan si om de antropologiske forholdene i det nordiske megalittområdet for så lenge siden.

Også fra filologisk hold har det vært ydet bidrag til diskusjonen om germanerproblemet. Av særlig interesse er den tanken som SIGMUND FEIST, en tysk sprogforsker har fremkastet. Han mener at germanerne ikke i det hele tatt er blodsbeslektede med andre indoeuropeisk talende folk, men er ættlinger av urtidsfolket fra paleolitikum som så i en forholdsvis sen tid har optatt et indoeuropeisk sprog. Naturlig nok måtte sproget da undergå en stor forandring. Her finner han nettopp forklaringen på en bestemt forskyvning i lydssystemet i Norden som danner skillemerket fra de sydlige indoeuropeiske sprogene.

I litteraturen treffer vi først begrepet germaner hos CAESAR og hans samtidige. Oprinnelig er ordet visstnok keltisk, men av usikker betydning. Man finner forøvrig at grensen mellom germaner og kelter er temmelig svevende

hos de gamle romerne. Men etterhvert kommer *germani* til å betegne de barbarfolkene som bodde øst for Rhinen. TACITUS beskriver germanerne som en høivoksen og kraftig rase med lys og rødlig hudfarve, blondt hår og bistre, blå øine.

Disse rasemerker pleier man også å tilskrive nutidens germanere. Og med nutidens germanere mener man i sin almindelighet de folkene som bor i Tyskland, Skandinavia, Nederland, England, Island og Færøyene.

En objektiv iakttager vil imidlertid merke sig at hine germanske attributter ikke på langt nær passer for hele befolknings-elementet i angjeldende land. Man finner over hele området, særlig i det sydlige et sterkt innslag av mindre, mørkhårede og brunøiede mennesker og en god del varianter mellom disse ytterligheter.

At dette mørke innslaget ikke er av nogen ny dato, treffer vi tydelige vidnesbyrd om allerede i de gamle norske kilde-skriftene. Her treffer vi gjeve og storøttede menn som er lyse og mørke om hinannen. Av det mørke innslaget skal her bare nevnes HALVDAN SVARTE i kongesagaene og EIGILL SKALLAGRIMSON i de islandske ættesagaene.

En ting er imidlertid sikkert. Selv om befolkningen innen det såkalte germanske område lenge har vært og fremdeles er lite homogen, er likevel *sprogene* nær beslektet. Om vi ikke kan tale om nogen rasemessig enhet, må vi ihvertfall kunne tale om et *sproglig* fellesskap.

Spør man så hvor man skal finne røttene til de germanske sprogene, er det mulig at man finner dem hos de førømtalte aryafolkene eller ariene. Men det er derfor ingen nødvendighet at man finner disse sprogene *bare* hos ariene. Vi har sett hvorledes de har øvet en sproglig påvirkning på hetitterriket og Mitanni og da er det ingen ting i veien for at vi kunde tenke oss et lignende forhold i Nordeuropa.

En tiltalende løsning på problemet er den tanken som blev fremsatt av SOPHUS MÜLLER. Nemlig at vi i og med stridsøksfolkene i 3. årtusen f. Kr. får et arisk fremstøt. Disse fremmede herrefolkene påtrykker da den gamle befolkningen sitt sprog uten at de får større innflytelse på befolkningens antropologiske konsistens.

Vi bør derfor ikke bruke betegnelsen den germanske rasen, fordi germansk er en sproglig betegnelse og fordi rase og sprog er vidt forskjellige begreper. Den høie blonde og blåøiede rasen bør vi heller kalle den *nordiske rasen*. Når tyskerne bruker betegnelsen »nordische Rasse« og »germanische Rasse« til å dekke ett og samme begrep, er dette ikke korrekt.

Det er forresten nettop tyskerne som fremfor nogen andre dyrker og lovpriser denne »nordische Rasse«. Det kunde derfor ha sin interesse å undersøke hvor dypt dette nordiske befolkningselementet stikker i det tyske folket.

Som vi tidligere har vært inne på, er det ingenting i veien for at den høie, blonde rasen kan ha vært den første som har tatt Nord-Europa i besiddelse da landet blev beboelig efter istidene. Imidlertid er det sikkert nok at det var høie og lyse folk som vesentlig befolket det nuværende Tyskland på CAESARS tid.

Men siden da er det skjedd store folkeforskyvninger i Europa. Da således stammene øst for Elben praktisk talt rømte landet for å ta del i de store folkevandringerne sør-over og vestover, rykket slaviske stammer inn i de øde land-områdene. Riktignok har germansktalende folk i senere tider trengt inn på slavernes områder igjen, dels med våpen i hånd og dels ved fredelig ekspansjon. Men en ting kan man ikke komme bort fra, og det er det sterke slaviske innslaget i Nord-Tysklands befolkningsselement.

Vi finner da også spor av det slaviske innslaget i en rekke stedsnavn. Her skal bare nevnes noen bynavn som *Leipzig* (eg. Lindbyen), *Lützen* (efter den slaviske stamme liutsere) og endog *Berlin*. Dette siste navnet er dog ikke helt sproglig forklart. Derimot er et landskapsnavn som *Brandenburg* av tydelig slavisk opprinnelse (eg. Brennabor, d.v.s. Skogberget). Foruten disse rent sproglige minner, kan vi også treffe vidnesbyrd om slavisk påvirkning i bebyggelsesmåten. Foruten dette, må man i den nordøstlige delen av Tyskland, særlig i Øst-Preussen, regne med et østbaltisk innslag, selv om dette ikke har gitt sig så tydelig utslag som det slaviske.

Storparten av Tysklands befolkning har lite tilfelles med det vi vanligvis forestiller oss som nordiske særpreg. Den mørke, livfulle sydtyskeren synes å ha mer tilfelles med middelhavsrasen enn sine såkalte rasefeller lenger nord. Dette skyldes også et sterkt innslag av dinarisk-alpin og middelhavsrase.

Det mest særpreget nordiske område er det nordvestlige Tyskland, iberegnet Schleswig og Holstein. Men etter hvad den tyske raseforsker GÜNTHER er kommet til — for flere år siden — må man likevel regne med at høist 6—7 % av den samlede tyske befolkningen har fullt ut nordiske rasepreg.

Men stort sett er likevel det nordiske rasepreget adskillig mer merkbart i det tyske folket enn bare disse tallene kan gi opplysning om. Det *merkbare* nordiske innslaget må etter samme forsker settes til 55—60 % i hele Tyskland, hvorav 65—70 % i det nordlige området og 45—50 % i Syd-Tyskland. Disse tallene mener forøvrig den svenske raseforsker NORDENSTRENG er satt for høit.

Skal vi i få ord sammenfatte de synspunktene som her har vært fremholdt, har vi først sett at det ikke kan la sig gjøre å identifisere sprog med rase. Uttrykket arier er altså en umulig rasemessig betegnelse, likeså bør germansk i rasemessig betydning erstattes med nordisk. Enn videre har vi sett at tyskerne, som gjerne vil regnes for de ypperste representanter for den nordiske rasen, i virkeligheten er et blandingsfolk, riktignok med et sterkt nordisk innslag.

Tyskland har i tidens løp fostret en rekke fremstående kunstnere og vitenskapsmenn og dets bidrag til fremme av Vest-Europas kultur har vært meget betydelige. Det kan neppe være tvil om at dette skyldes gunstige ytre vilkår i forbindelse med en heldig raseblanding. Hvad dette siste angår så er praktisk talt alle høiere kulturfolk av større betydning opstått ved raseblanding, fra egyptere, babyloniere og grekere frem til nutidens større kulturfolk.

Småstykker.

FUGLENOTISER FRA HARDANGERVIDDA.

Våren 1936 opholdt jeg mig på Hardangervidda 9.—26. juni for å studere fuglelivet der. Efter et kortere ophold ved Dyranut fortsattes til Rauhelleren og i terrenget omkring Langesjøen blev de fleste observasjoner gjort. Ialt blev iakttatt 35 arter. Av mine notater hitsettes følgende om arter som tidligere ikke er blitt funnet rugende der eller som er blitt ansett for å være sjeldne på Hardangervidda.

Bjerglerke [*Eremophila alpestris flava* (Gm.)]. Arten blev først bemerket ved Dyranut, et par 9. juni. Omkring Langesjøen blev den sett enkeltvis eller parvis på flere steder og det blev konstatert at den hekker her. Mens i et rede fra 18. juni eggene var nylagte, var i et annet ungene allerede flagredyktige den 21. juni. Rugetiden faller altså meget forskjellig, så sannsynligvis forekommer det også her — som andre steder — at nogen bjerglerker har to kull i løpet av sommeren, mens andre bare har ett.

Foran et rede var anbragt deler av hestegjødsel, torv og lav sammen med et par små kvister av dvergbjerk, øiensynlig samlet av fuglene selv. Ved en rekke reder undersøkt av mig i Finnmark fantes på lignende måte anbragt småsten, klumper av torv samt fragmenter av lav. Bjerglerkens enkle rede, som ligger i en fordypning og består av en skål av strå utforet med »ull« av vier-rakler, blir på denne måte temmelig iøinefallende. Denne merkelige skikk deler den med flere arter av sin slekt, således bjerglerker fra Tibet og Atlas.

Denne art er ikke tidligere funnet rugende så langt syd som på Hardangervidda. I Collett-Olsen: »Norges Fugle« I s. 548 angis den å ruge fåtallig på høifjellene i Syd-Norge fra Dovre til Gausdal; et eksemplar blev iakttatt på fjellet ovenfor Finse 8. aug. 1910. — Sannsynligvis omfatter bjerglerkens rugeområde større deler av Hardangervidda. Det er en fugl som lett undgår ens oppmerksomhet. Sin korte og ikke særlig høie sang foredrar den gjerne fra en sten eller tue, og drakten faller ypperlig sammen med omgivelsene, snaufjellet med sten, rensdyrmosé og en sparsom vegetasjon av gress og dvergbjerk.

Lappspurv [*Calcarius lapponicus* (L.)]. Om denne art heter det i »Norges Fugle« I s. 412 at den stamme som bebor de sydlige høifjell fra Dovretraktene og sydovert til Valdres, er

sparsom i sin forekomst og ringe i antall, idet der tilføies at den angis å ruge også på Hardangervidda. Høst (Norsk J. & F. F.'s tidskrift 1935 s. 11) omtaler i korthet at lappspurven sommeren 1935 var almindelig i traktene omkring Langesjøen. Jeg fant den i 1936 almindelig bosatt såvel ved Dyranut som omkring Langesjøen. I en rekke reder funnet mellom 16. og 25. juni var eggtalet i almindelighet 6, i et rede 7, og ved sistnevnte datum var klekning umiddelbart forestående.

Blå kjærrhøk (Circus cyaneus L.). Den 18. juni blev en han iakttatt flyvende ved Langesjøen hvor den systematisk avsåkte en myr og tilslutt tok en liten fugl, antagelig en eng-pipplerke. Dagen efter blev den sett på samme sted, men så ikke før den 23de, da den, efter å ha kretset i vide sirkler en tid, satte kursen nordover; fuglen var da i sterk fjærelling. Antagelig har den hatt sin make på rede en plass i nærheten, men et innrykk av tamren har sannsynligvis fått den til å forlegge jaktfeltet et annet sted.

Hugh M. S. Blair.

SMÅ IAKTTAGELSER OM FUGLEREDER OG EGG M.M.

Forrige sommer under rekkingen (innsamling av utfuglegg) la jeg et egg av tyvjo i redet til en seeng (*Larus canus*) istedenfor dens egne, som blev tatt til husholdningen; med klekningen gikk det på vanlig vis og tilsynelatende også bra med opfostringen henimot en ukes tid. Tyvjoungen fjernet sig kun lite fra redet hvad jo måseungene ofte gjør, men efter nogen dager fant jeg den død og stiv; det ligger nær å tro at det var gått op for pleieforeldrene at dette var et utyske som de intet ansvar kunde tilpliktes og at de har latt ungen sulte ihjel, ja hvad annet kan man tro, ungen hadde ingen synlig overlast lidt.

For nogen år siden la jeg merke til at en seeng (*Larus canus*) blev liggende uvanlig lenge på egget; ved eftersyn viste det sig at det var delvis knust. Jeg syntes synd på fuglen og kastet egget vekk, men efter 3 å 4 timer kom jeg til å synes enda mere synd på den og reiste tilbake til holmen og la et nytt, men næsten klekkeferdig egg i redet. Næste dag viste det sig at den hadde optatt den avbrutte rugning, egget var varmt og fuglen blev senere overlatt til sig selv.

Engang for tre fire år siden fant jeg et rede av terne med 4 egg, jeg tok alle for å blåse ut det sjeldne kuld, men

la et egg fra et annet ternerede tilbake for ikke å miste fuglen. Ut på dagen la nogen merke til at der fra skålen med de 4 egg lød en stadig pipen og pistring, det viste sig at der var klekkeferdige unger i eggene og de vilde jo da være vanskelig å få utblåst. Jeg tok derfor eggene med tilbake til holmen og byttet på ny om, tok vekk det nu opvarmede falske egg, og neste dag hadde ternen klekket to nye verdensborgere; der blev heller ikke denne gang sett mer efter redet.

Også siste sommer har jeg funnet 4 egg hos ternen og flere ganger har jeg funnet 4 egg hos seeng og kjeld.

Edv. J. Havno.

RINGMERKTE HETTEMÅKER. (*L. ridibundus*).

Til Sigurd Johnsens meddelelse (Naturen, juni 1937) om gjenfunn av en svensk og en finsk ringmerket hettemåke her i landet (henh. 2. febr. 1937 i Tysse, Samnanger, og 1. mars, 1937, Flatraket, Selje) kan jeg føie ennu et gjenfunn av en måke av denne art.

20. juni 1937 fant jeg på en av mine ringmerkingsturer til Orrevatnet på Jæren på en liten holme hvor det ruger 150 — 200 fugl (hette- og fiskmåke), en død hettemåke som bar en ring med inskripsjon *P. Skovgaard, Viborg, Danmark* og et nummer.

På forespørsel opplyser hr. Skovgaard, som leder Dansk Ornithologisk Centrals ringmerkinger, at fuglen var merket to år tidligere, nemlig 26. juni 1935 på Holmene, ved Aggersborg, like overfor Løgstør, Limfjorden, Jylland.

Skulde den være riktig den av hr. Johnsen fremsatte formodning om at isforholdene i de danske farvann (og vel også i Østersjøen forøvrig?) siste vinter har bevirket en invasjon av måker til vår vestkyst, så tyder ovennevnte gjenfunn på at også danske fugl har deltatt i den ved siden av de svenske og finske.

Flere gjenfunn av mine ringmerkete hettemåker fra Jæren synes å vise at iallfall endel av disse fugl overvintrer i Danmark, fortrinnsvis omkring øene. Skulde disse farvann ha virket lite innbydende til overvintring ifjor, har vel våre måker funnet sig et annet opholdssted.

Gjenfunnet av en hettemåke som jeg merket med ring *Vogelwarte Helgoland 586 380* i Orrevatnet sommeren 1936, synes også å vise dette, idet den blev funnet død ved Makkum, provinsen Friesland i Holland i mai 1937. Riktignok er det ikke opplyst om fuglen var nylig død eller om den hadde ligget død lenge, men det er ingenting iveien for at

det har vært en fugl som — da den ikke fant å kunne slå sig til i Danmark — er dratt videre til Nederlandene, hvor den så har tilbragt vinteren.

I og ved Stavanger overvintret hvert år endel hette-måker, men siste vinter var arten tallrikere enn jeg noen gang har sett den der på den årstid.

Således var bl. a. en tid en hel del i Bredevannet, midt i byen, hvor de svømte omkring mellom tamender og tallrike toppender ved foringsstedet i en åpen råk. I Mosvannet, ved Hafsford og Gannsfjorden var de også almindelig å se ; fra førstnevnte sted forsvant de imidlertid da vannet frøs til.

Holger Holgersen.

TEMPERATUR OG NEDBØR I NORGE.

(Meddelt ved B. J. BIRKELAND, meteorolog ved Det meteorologiske institutt).

Året 1937.

Stasjoner	Temperatur						Nedbør				
	Mid-del	Avv. fra norm.	Max.	Dag	Min.	Dag	Sum	Avv. fra norm.	Avv. fra norm.	Max.	Dag
	° C	° C	° C		° C		mm	mm	%	mm	
Bodø . .	5.7	+ 2.0	28	8/7	- 15	11/3	995	+ 95	+ 11	31	1/1
Tr.heim	5.8	+ 1.1	29	16/7	- 16	12/12	522	- 268	- 34	20	10/9
Bergen (Fredriks- berg)	8.0	+ 1.0	27	16/7	- 8	11/12	1425	- 440	- 24	57	7/9
Okseøy .	7.4	+ 0.2	24	31/7	- 12	12/3	733	- 130	- 15	29	17/9
Dalen .	4.9	+ 0.1	27	1/8	- 18	21/12	866	- 1	- 0	28	22/7
Oslo . . (Blindern)	6.0	+ 1.1	29	6/7	- 19	12/12	652	± 0	± 0	37	18/9
Lille- hamm.	3.6	+ 0.3	27	31/7	- 24	28/1	671	+ 69	+ 11	19	21/12
Dovre .	1.9	+ 0.9	27	7/7	- 24	11/12	383	- 6	- 2	23	28/5

Januar 1938.

	° C	° C	° C		° C		mm	mm	%	mm	
Bodø . .	- 0,7	+ 1,3	6	23	- 8	7	149	+ 79	+ 113	25	24
Tr.heim	- 0,7	+ 1,9	7	23	- 13	13	67	- 22	- 25	12	6
Bergen (Fredriks- berg)	2,9	+ 1,5	10	15	- 3	11	260	+ 60	+ 30	35	29
Okseøy .	1,6	+ 1,1	9	23	- 6	8	93	+ 28	+ 43	17	17
Dalen . .	- 2,8	+ 2,2	9	23	- 10	6	118	+ 53	+ 82	27	16
Oslo ..... (Blindern)	- 3,0	+ 2,4	11	23	- 13	7	55	+ 8	+ 17	19	16
Lille- hamm	- 6,6	+ 1,4	8	23	- 23	9	78	+ 45	+ 136	18	16
Dovre	- 5,6	+ 2,9	7	23	- 20	12	21	- 15	- 42	5	16

NATUREN

begynte med januar 1938 sin 62. årgang (7de rekkes 2nen årgang) og har således nådd en alder som intet annet populært naturvidenskapelig tidsskrift i de nordiske land.

NATUREN

bringer hver måned et *allsidig lesestoff* fra alle naturvidenskabens fagområder. De fleste artikler er rikt illustrert. Tidsskriftet søker å holde leserne underrettet om *naturvidenskapenes mektige fremskritt* og vil bidra til større kunnskap om og bedre forståelse av *vårt lands rike og avvekslende natur*.

NATUREN

har *tallrike ansatte medarbeidere* i de forskjellige deler av landet og bringer også oversettelser og bearbejdelser efter beste utenlandske kilder.

NATUREN

har i en årrekke, som anerkjennelse for sitt almenntnyttige virke, mottatt et årlig statsbidrag som for dette budgettår er bevilget med kr. 800.

NATUREN

burde imidlertid ha langt større utbredelse. Der kreves *ingen særlige naturvidenskapelige forkunnskaper* for å kunne lese dets artikler med utbytte.

NATUREN

utgis av *Bergens Museum* og utkommer i kommisjon på *John Griegs Forlag*; det redigeres av prof. dr. TORBJØRN GAARDER, under medvirkning av en redaksjonskomite, bestående av: prof. dr. A. BRINKMANN, prof. dr. OSCAR HAGEM, prof. dr. B. HELLAND-HANSEN og prof. dr. CARL FRED. KOLDERUP.

Fra lederen av de NORSKE JORDSKJELVSUNDERSØKELSER.

Jeg tillater mig herved å rette en inntrengende anmodning til det interesserte publikum om å innsende beretninger om fremtidige norske jordskjelv. Det gjelder særlig å få rede på når jordskjelvet inntraff, hvorledes bevegelsen var, hvilke virkninger den hadde, i hvilken retning den forplantet sig, og hvorledes det ledsagende lydfenomen var. Enhver opplysning er imidlertid av verd, hvor ufullstendig den enn kan være. Fullstendige spørsmålslistor til utfylling sendes gratis ved henvendelse til Bergens Museums jordskjelvsstasjon, hvortil de utfylte spørsmålslistor også bedes sendt.

Bergens Museums jordskjelvsstasjon i mars 1926.

Carl Fred. Kolderup.

Nedbøriakttagelser i Norge,

årgang XXXXII, 1936, er utkommet i kommisjon hos H. Aschehoug & Co., utgitt av Det Norske Meteorologiske Institutt. Pris kr. 2.00.

Dansk Kennelklub.

Aarskontingent 12 Kr. med Organ *Tidsskriftet Hunden* frit tilsendt.

Tidsskriftet Hunden. Abonnem. alene 6 Kr. aarl.; Kundgjørelser opt. til billig Takst. Prøvehefte frit.

Dansk Hundestambog. Aarlig Udstilling. Stormgade 25. Aaben fra 10—2. Tlf. Byen 3475. København B.

Dansk ornitologisk Forening,

er stiftet 1906. Formanden er Overlæge I. Helms, Nakkebølle Sanatorium, Pejrup St. Fyen. Foreningens Tidsskrift udkommer aarlig med 4 illustrerede Hefter og koster pr. Aargang 8 Kr. og faas ved Henvendelse til Kassereren, Kontorchef Axel Koefoed, Tordenskjoldsgade 13, København K.